

Ritka, hogy soproni születésű történelmi személyiség tevékenyen részt vett a világpolitika alakításában. Ilyen volt a 20. században Kánya Kálmán² politikus, külügyminiszter, aki noha fiatalon eltávozott a városból, személyiségében, mentalitásában – úgy véljük – sokat megőrzött itteni neveltetéséből, az itt tapasztaltakból. 1869. november 7-én született Sopronban, és ugyanitt, a Berzsényi Dániel Evangélikus Líceumban folytatta középiskolai tanulmányait. Innen a bécsi Keleti Akadémiára került. A Külügyminisztérium felügyelete alatt álló Keleti vagy Konzuli Akadémia a Monarchia egyik legelső iskolája volt. Az intézmény még az Oszmán Birodalommal folytatott intenzív diplomáciai kapcsolatok idején jött létre, innen kapta eredeti nevét (Orientalische Akademie), melyet Mária Terézia először Keleti Nyelvek Akadémiájára változtatott, majd az elnevezést 1898-ban Császári és Királyi Konzuli Akadémiára (K.u.K. Konsularakademie) módosították. Addigra nem csupán a név, hanem az intézmény jellege is megváltozott. Az eredetileg tolmácsképző intézetként működő iskola kezdetben a nevéhez híven keleti, arab, perzsa, török nyelvi képzésre fordította a nagyobb gondot, ám később fokozatosan nagyobb hangsúlyt kapott a nyugati nyelvek oktatása.

Az iskolába egyáltalán nem volt könnyű bekerülni. A jelentkezők alapos rostán voltak kénytelenek átmenni. Elengedhetetlennek számított a német nyelv tökéletes tudása, hisz az oktatás németül folyt. Szintén szükség volt a diplomáciai érintkezés során nélkülözhetetlen francia és angol nyelv ismeretére, de kötelező volt az olasz is. A monarchia egyéb nemzetiségeiből érkező diákok számára a magyar ismeretét is előírták. Az 1898-tól keleti és nyugati szekcióval működő intézményben az idegen nyelvek mellett diplomáciatörténeti, földrajzi, történelmi és nemzetközi jogi ismeretek oktatására összpontosítottak, és elsősorban a diplomáciai szolgálatra való felkészítést igyekeztek szolgálni. Az iskola a tudományos és nyelvi ismeretek átadása mellett nagy hangsúlyt helyezett a jó megjelenés, a viselkedés, protokoll, és a jó modor elsajátítására a hallgatókkal. A szintén Konzuli Akadémiát járt Hory András³ szerint a növendékekbe – akik között az iskolában és annak befejezése után az életben is nagyon szoros köteléket teremtett a több éves együttlét – mélyen beleivódott az *esprit de corps*, azaz a diplomáciai testület szellemisége, mely életre szóló hatással volt a kiválasztottakra.

¹ Askercz Éva szerkesztő- és munkatársunknak ajánlott dolgozatunkban elsősorban Kánya személyes, illetve legalapvetőbb politikai jellemvonásait igyekszünk bemutatni. Diplomáciai tevékenységét – a téma kiterjedtsége miatt – ezúttal csak érintőlegesen mutatjuk be. A témában végzett kutatást a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj tette lehetővé. Ezúton köszönöm a Collegium Hungaricum Berlin nagylelkű támogatását is, mellyel munkámat segítette. Köszönöm továbbá Kücsán Józsefnek és Molnár Józsefnek, hogy felhívták a figyelmemet néhány szakirodalmi részletre.

² Kánya ősei közül Kania Mátyás 1805-ben szerzett polgárjogot Sopronban. Fia, Nándor 1831-től külső tanácsos, tribunus majd 1848-tól a belső tanács tagja. 1861–1867 között polgármester. In: Házi Jenő: Soproni Polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982. 203.

³ Kánya személyéről rendkívül részletes – ám nem elfogulatlan – ismertetést olvashatunk Hory András diplomata visszaemlékezéseiben. A memoár kéziratát a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára őrzi, a legfontosabb részleteket Pritz Pál rendezte sajtó alá: Hory András: Bukaresttől Varsóig. Budapest, 1987.

Kánya 1892-ben tette le a konzuli növendéki vizsgát. Pályafutását is konzuli növendékként kezdte. Az akkori gyakorlat szerint a leendő diplomaták az alapos gazdasági kiképzést nyújtó konzuli akadémia befejezését követően a császári és királyi szolgálatban érték el a diplomáciai státusba való átminősítésüket.⁴ Kánya 1895-ben a fiumei magyar királyi tengerészeti hatósághoz került, ahol az ott működő ipari és kereskedelmi kamarához osztották be. Még ugyanabban az évben Konstantinápolyba helyezték az ottani osztrák–magyar konzulátusra, ahol 1896-tól mint alkonzul működött. Pályájának további állomásai: 1896-ban Szaloniki, 1898-ben Moszkva. 1899-ben ideiglenesen a szentpétervári konzulátus vezetésével bízták meg, de irányította a kijevi és az odesszai kirendeltséget is. 1904-ben konzullá nevezték ki és a montenegrói Cetinje konzulátus irányítását bízták rá. 1905-től a közös külügyminisztériumban teljesített szolgálatot.⁵

1909-ben udvari, 1910-ben miniszteri tanácsossá nevezték ki, s ugyanettől az időtől a közös külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője lett. Alois Lexa von Aehrenthal báró, közös külügyminiszter sajtófőnökeként három évet töltött el. Feletteséről később igen elismerő hangnemben nyilatkozott. Aehrenthal a legtehetségesebb, legokosabb diplomatának tartotta, aki – ha kellett, és tiszta cél lebegett a szeme előtt – a legerélyesebben képviselte országa érdekeit.⁶ Kányát vélhetően lenyűgözte főnöke határozottsága, s később maga is hasonló következetességgel járt el hivatalában. 1913-ban Mexikóba akkreditálták, ahol mint a Monarchia követe és meghatalmazott miniszter a háború végéig teljesített szolgálatot.⁷

A Monarchia szétesését követően a magyar külügyi szolgálatban helyezkedett el. Német feljegyzések szerint „*meggyőződéses schwarz-gelb szellemiségű diplomatából meggyőződéses magyar nacionalistává vált.*” Közben korábbi francia-szimpatiaját éles antant-, és természetesen kisantant-ellenességre cserélte.⁸ Gyermekeiket és fiatalkorát leszámítva alig tartózkodott Magyarországon, ezért a hazai helyzetet, adottságokat sem ismerte eléggé. A politikai viszonyokban kevésbé, a külügyi intézményrendszer és a diplomácia működési mechanizmusaihoz azonban alaposan jártas volt. Ismeretire óriási szükség is volt, így azokat hamar kamatoztathatta. 1920-tól 1925-ig a minisztérium vezértitkára, azaz a külügyminiszter állandó helyettese lett. Khuen-Héderváry Sándorral közösen nagy szerepe volt az önálló magyar külügyminisztérium felépítésében és működésének zökkenőmentessé tételében. Hory András szerint Khuen-Héderváryval egyenesen ő szervezte meg a külügyminisztériumot. A kissé túlzó megállapítást utóbb magának Horynak a szavai vonják kétségbe, amikor arról szól, hogy Kánya minden figyelmét csupán a külpolitika kötötte le, a Külügyminisztérium egyéb

⁴ Pritz Pál: A magyar külügyi szolgálat keletkezése és története 1930-ig. In: Uő: A magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok. Budapest, 1995. 47.

⁵ Országgyűlési Almanach az 1939–44. évi országgyűlésről. Szerk. Haeffler István, Budapest, 1940. 570.

⁶ Kozma Miklós feljegyzése Kányával történt beszélgetéséről, 1923-ból. Magyar Országos Levéltár (MOL) Kozma Miklós iratai. K. 429. Feljegyzések 1920–1924. 4. cím. f.68.

⁷ Kánya mexikói éveiről lásd Anderle Ádám – Kozári Mónika: A monarchia utolsó követe. Kánya Kálmán Mexikóban 1914–1919. Szeged, 1990. (II. kiadás: 1996). (La versión mexicana: Un húngaro en la revolución mexicana. Kálmán Kánya. México, 1999.) című könyvét.

⁸ Feljegyzés, Berlin, 1925. május 12. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, (PA AA) Berlin, Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns in Deutschland. Bd. 1. 1920. április–1928. december.

teendőivel nem szívesen foglalkozott. Az adminisztráció, a személyi ügyek, illetmények kérdése nem érdekelte, az ezekkel való foglalkozást „házmesteri munkának” tartotta. Noha e forrásrészletben Hory Kánya külügyminiszteri időszakának hiányosságait taglalta, nem valószínű, hogy a szervezésben korábban részt vállaló minisztériumi vezetőtitkár később miniszterként teljesen elhanyagolta volna a közigazgatási feladatokat. Közelebb juthatunk az igazsághoz, ha tovább olvassuk Hory írását. Ebben arról panaszkodik, hogy Kánya külügyminisztersége idején a követek tájékoztatása is hiányos, rendszertelen, a tisztviselők fizetése és az előmenetel pedig rossz volt. Hory saját bevallása szerint próbálta is ösztökélni Kányát e hibáinak kiküszöbölésére, ám Kánya átnézett rajta, sőt gyanakvó meg nem értéssel fogadta kollégája megjegyzéseit.⁹

Annak ellenére, hogy akkoriban még nem kívánt eljutni a miniszteri bársonyszékig, meghatározó szerepet játszott a Dísz téren.¹⁰ Képességei és óriási befolyása felől Hory András visszaemlékezéseit olvasva aligha lehet kétségünk. A nagyon tehetséges, kiváló diplomáciai rutinnal bíró Kánya mint *secrtaire general* egyedülálló tekintélyvel voltaképpen a magyar külpolitika igazi irányítója volt.¹¹ A memoárból érzékletes képet kaphatunk az akkori Dísz téri mechanizmusokról, és kiderül belőle, hogy az ügyek igazi intézője Kánya, nem pedig a külügyminiszter volt, akinek legfeljebb a helyettese érdes modorából fakadó egyenetlenségek simíttatására futotta. A Horyt Bukarestben meglátogató Szentmiklósy Andor konzuli attasé, a miniszteri kabinet tagja anekdotikus formában világította meg a külügyminisztérium mindennapi működését. E szerint „*Bánffy Miklós hatalmas íróasztala előtt ott áll Kánya és energikus hangvételű levelet diktál a külügyminiszternek. Bánffy íróember lévén formálja a szöveget és papírra veti. Közben bejön Khuen Héderváry Sándor, aki megjegyzi, hogy ezt így, ebben a formában mégsem lehet, és diplomáciai tapasztalatának széles tárházából idéz egy odavonatkozó történetet, majd távozik. Kánya végül elfogadja Khuen észrevételeit és így fejezik be a levelet.*”¹² Teljesen egybecseng ezzel az idézett német diplomáciai feljegyzés, mely szerint Kánya a teljes magyar diplomáciai kar egyik legtehetségesebb alakja, aki egyben a külügyminisztérium valódi hajtóerejét adja.¹³

Kánya a külügyminiszter helyetteseként részese volt a nyugat-magyarországi kérdéssel kapcsolatos diplomáciai tárgyalásoknak. Felvetette, hogy junktimot lehetne teremteni a burgenlandi és a baranyai kérdés között, azaz javasolta, hogy a Burgenland átadását halogató magyar kormány kösse Baranya jugoszláv kiürítéséhez a magyar közigazgatás visszavonását az átadásra váró nyugati határzónában. Ezzel az érveléssel azonban nagyhatalmi támogatás híján a kormány akkor nem élt.¹⁴ A tárgyalások idején a rá jellemző határozottsággal védte a magyar álláspontot. Időnként keményebben, mint maga a kormány vagy épp a külügyminiszter, Bánffy Miklós. Utóbbit egyébként nem tartotta jelentős figurának (a Kányával közeli kapcsolatot kialakító

⁹ Egyéb forrásokból – elsősorban persze memoárjaiból – ismerve anyagiasságát és féltékenységét, Horyt főleg saját előmenetelének lassúsága aggasztotta, és sértve érezte magát Kánya általi mellőzöttsége miatt.

¹⁰ A 20. század első felében a budai Dísz tér 1–2. számú háza volt a Magyar Királyi Külügyminisztérium épülete.

¹¹ Hory kézirat: Az 1939. évi német–lengyel háború. 6. o.

¹² Uo. 98. o.

¹³ Feljegyzés, Berlin, 1925. május 12. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns in Deutschland. Bd.1. 1920. április–1928. december.

¹⁴ Ormos Mária: Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921. Győr, 1994. 80.

Kozma Miklós szerint egyenesen „nullának” tekintette). A nyugat-magyarországi sikert egyértelműen Bethlen érdemének tekintette.

Kivette a részét az 1920. évi királypuccsok rendezéséből is. Ezt megkönnyítette, hogy bár legitimista volt, de nem volt karlista. Az 1920. márciusi incidensben Kánya feladata az volt, hogy mint a külpolitikai helyzet legalaposabb ismerője rábírja Károlyt a távozásra. Személyes elmondása szerint beszámolót tartott a királynak Szombathelyen, amelyben ismertette Károllyal a magyarországi belpolitikai helyzetet, a hatalmak elutasító magatartását és a kisantant ultimátum-szerű lépéseit. Ezek után felhívta a király figyelmét, hogy további magyarországi tartózkodása végzetes, katasztrofális helyzetbe sodorhatja az országot. Károly visszakérdezett, hogy valóban ilyen óriási veszélyt jelent-e az itt tartózkodása. Kánya ekkor elveszítette a türelmét és meglehetősen nyersen replikázott: „*Miért egy kisebb katasztrófa már nem is lenne elég felségednek?*” Károly ezt hallva állítólag kikergette a szobából. Később azonban megnyugodott és visszahívatta Kányát, akit ezután már türelmesen végighallgatott.¹⁵ Egyes legitimista vádak szerint Kánya információkat is elhallgatott Károly elől. Azokról a kívánalmakról volt szó, melyeket állítólag a svájci kormány szabott az országba való visszatérés feltételeként. Kánya tagadta, hogy neki, vagy a külügyminisztériumnak ilyen értesülései lettek volna.¹⁶ Elmondása szerint a király még Szombathelyen magához rendelte, kérve, hogy a magyar kormány tegyen egyértelmű nyilatkozatot arra nézve, hogy ellenállása mögött a kisantant tiltakozása keresendő. Utóbbi Károly hivatalos formában kívánta megkapni, mondván, hogy addig nem hajlandó az országot elhagyni, amíg az erről szóló irat nincs a kezében. Kánya ezt meg is ígérte neki, ám Károly ezzel már nem elégedett meg, hanem közvetlenül Teleki Pál miniszterelnökkel akart tárgyalni. Teleki végül is megadta a kért nyilatkozatot, melyet Kánya már az induló vonaton nyújtott át a királynak.¹⁷

Bánffy távozását követően 1922 és 1924 között Daruváry Géza külügyminiszter lett a főnöke. Viszonyuk azonban nem alakult a legkiegyensúlyozottabban. Saját bevallása szerint minisztere liberalizmusa csaknem távozásra készítette. Csak Bethlen tudta maradásra bírni, azt azonban kikötötte, hogy lelkiismerete szavára hallgatva azonnal távozik, ha Daruváry „zsidóbarát” politikája erre rákényszeríti. Ismerve Kánya habitusát talán az is közrejátszhatott a Daruváryval kapcsolatos ellenszenvének kialakulásában, hogy a külügyminisztert túlságosan gyengének, saját szavaival: „*könnyen alkuvó, ijedt külpolitikusként*” tartotta.¹⁸

Kánya ezzel szemben átlagon felüli respektust teremtett önmagának. Velezületett és nevelése során szerzett jellemvonásai¹⁹ miatt ez valószínűleg nem eshetett nehezére, ám kijelentéseiből arra következtethetünk, hogy ezt a reverenciát nagyon is tudatosan igyekezett kialakítani maga körül. Kozmával folytatott – már idézett – beszél-

¹⁵ Hory kézirat: Bukarestben, 54. o.

¹⁶ Kozma feljegyzése Kányával történt beszélgetéséről, 1923-ból. Magyar Országos Levéltár (MOL) Kozma Miklós iratai. K. 429. Feljegyzések 1920–1924. 4. cím. fol. 70.

¹⁷ Kozma feljegyzése Kányával történt beszélgetéséről, 1923-ból. Uo. fol. 77.

¹⁸ Uo. fol. 70.

¹⁹ Hory fel is panaszkol egy helyen, hogy Kánya Sopron és környéke kivételével alig ismerte a hazáját és népét. Azt a vidéket és annak lakosságát viszont – különösen ami a kulturális viszonyokat illeti – erősen túlértékelte és magasan a többi országgrész fölé helyezte. Hory 390. o.

getésében például rosszállását fejezte ki amiatt, hogy a magyar bel- és külpolitikai elit tagjai nem fordítanak elegendő figyelmet személyes presztízsük kialakítására. Rátérve saját szakmájára, elismeréssel nyilatkozott viszont a német és az angol diplomáciai stílusról, élesen szembeállítva azt a magyar gyakorlattal, melyben a puhaság és a gyengeség uralja a diplomaták és a politikusok kifejezőmódját és magatartását. Elrettentő példaként említette e tekintetben Bánffy Miklóst és Daruváryt is.²⁰ Bár Kozma szerint az országban a külföldiekkel szemben megnyilvánuló „*feminin jellegű, meghunyászkodó kedvesség*” megnyilvánulását az országban „*szétáradt zsidó szellemnek*” tulajdonította,²¹ okunk van feltételezni, hogy a presztízs elvesztését és újra kivívását elsősorban a birodalmi múlt árnyékában értelmezhetette.

Kánya habitusa nem engedte, hogy a magyar diplomácia bonyolítójaként végérvényesen szakítson az egykori hatalmi politizálás ballplatzi hagyományával. Az 1867-től a világháborúig nagyhatalmi körökben ténykedő, az 1878-as berlini kongresszus történelmi emlékeinek bővületében élő, összeurópai hatású diplomáciai hagyományokat folytató magyar – zömében arisztokrata – politikai elit valóban nehezen vette tudomásul a hirtelen kisállammá lett Magyarország súlyos nemzetközi presztízsvesztését. A jelentéktelenné, sőt megvetetté vált ország ráadásul kikerült a Monarchia által betöltött *Donauraum* politikai-földrajzi teréből, és egyre jobban sodródott a német geopolitika által *Südostraum*nak nevezett balkáni térség felé.²² Kánya egész ténykedése idején megpróbált ezzel a hatalmas változással szemben menetelni. Ha ez tudatos és az ország kívánt pozícióját tekintve átgondolt volt is, hatása természetesen nem jelentette akárcsak a magyar középhatalmi státusz elismerését, inkább a magyar diplomata, később külügyminiszter rigorózus természetéről győzte meg a kívülállókat.

Ez a mentalitás és (noha ellentmondásosnak tűnik) ambíció tartotta távol egy ideig a külügyminiszteri bársonyszéktől is. Bethlen megpróbálta megnyerni a posztra, de nem állt kötélnek. Valószínűleg nem kívánt asszisztálni a miniszterelnök külpolitikai túlsúlyához. A két háború korában ugyanis a magyar külpolitika irányításában a mindenkori miniszterelnöknek volt döntő szava. A külpolitika alakításában elvileg részt vevő kormányzó – néhány nagyobb horderejű kérdés kivételével – e tekintetben is (hasonlóan a belpolitikai kérdésekhez) átadta a kezdeményezést kormányainak.²³ Utóbbiakban csupán a mindenkori miniszterelnök és a külügyminiszter rendelkezett olyan hatáskörrel, hogy irányt szabhatott a külügyeknek. Az 1920-as években azonban Bethlen István szinte kizárólagos befolyást szerzett a külpolitika irányításában. „*A külpolitikát úgyis Bethlen csinálja – vélekedett Kánya – így ambiciózus külügyminisztert nem kap, mert a munka szép és érdekes részéhez nem jut hozzá, csak a kellemetlen dolgok jutnak neki.*”²⁴

Ismerve a külügyek intézésében vitt szerepét, első hallásra meglepő, hogy 1925-ben feladta budapesti állását és átvette a berlini követség irányítását. Vajon mi moti-

²⁰ MOL K. 429. K. 429. Feljegyzések 1920–1924. 4. cím. fol. 79.

²¹ Uo.

²² Ld. Pritz Pál: Magyar–német viszony 1918–1945. Limes, 2002/1., 6.

²³ Pritz Pál: Döntési folyamatok a magyar külpolitikában. In: Uő: A magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok. Budapest, 1995. 227–229. Az általunk tárgyalt időszakban Horthy gyakorlatilag nem nyilvánított véleményt a nyugat-magyarországi kérdés külpolitikai vonatkozásaival kapcsolatban.

²⁴ Pritz: A magyar külügyi szolgálat... 46. o. 30. lj.

válhatta, hogy távozzon a Dísz téri épület központi elhelyezkedésű vezértitkári szobájából? A döntés mögött meghúzódó dilemma megoldása az iménti Kánya-féle gondolatot olvasva voltaképpen ott áll előttünk.

Kiküldetéséről az első hírek nagyon korán, 1922 őszén röppentek föl. Az akkori értesülések – melyek szerint helyét Khuen-Héderváry Sándor vette volna át a külügyminisztériumban – nem voltak helytállóak.²⁵ A következő híresztelések a Bethlen-kormány lehetséges átalakítása kapcsán láttak napvilágot. Sajtóértesülések szerint Daruváry Géza külügyminiszter kivált volna a kormányból, s azt követően Bécsbe helyezték volna, az ottani magyar követség élére. Ennek kapcsán került szóba Emich Gusztáv berlini követ (1920. augusztus 28–1925. szeptember 27.) visszahívása és Kánya Kálmán kinevezése is.

Német körök vegyes érzelmekkel fogadták Kánya jelölését. Budapesti kiküldötteik révén jól ismerték szarkazmusra hajló modorát, ravasz, rátarti természetét. Az intrikák iránt rendkívül fogékonynak egyszersmind megbízhatatlannak tartották.²⁶ A hír hallatán ezért először magát Daruváryt igyekeztek megnyerni a berlini poszt betöltésére, aki viszont idős korára való hivatkozással elhárította ezt a gondolatot.²⁷

Noha a kinevezés jó néhány hónapot késett, a Kánya iránti érdeklődés megmaradt, sőt – a követküldés újbóli terítékre kerülése miatt – utóbb erősödött. Mind politikai, mind pedig személyes habitusának megnyilvánulásait élénk figyelemmel kísérték. Köztudott volt róla, hogy a kis- és a nagyantant államok (kivéve Nagy Britanniát) kérelhetetlen ellenfele. E miatt Franciaország és a kisantant államok budapesti képviselői személyében látták a Magyarországhoz fűződő kapcsolataik normalizálásának egyik legfőbb kerékkötőjét. Németország Budapesten működő követe el tudta képzelni azt is, hogy berlini küldetése mögött tulajdonképpen a külügyminisztériumból való óvatos elmozdításának szándéka húzódik meg, és azt az említett országok képviselői kényszerítették ki a magyar kormánytól. Jan Szembeck lengyel követ úgy látta, hogy ilyen körülmények között Kánya előtt nem maradt más választás, mint a berlini követi poszt elfoglalása.²⁸ Nem tudjuk pontosan, hogy valóban ez állt volna Kánya berlini kiküldésének hátterében, okunk van azonban feltételezni, hogy a döntés egyáltalán nem állt ellentétben a tapasztalt diplomata elképzeléseivel, sőt azoknak tökéletesen megfelelt. Az 1920-as évek közepén lassan talpra álló Németországhoz fűződő kapcsolatok kiemelt szerepet játszottak külpolitikai elgondolásai között. A már többször idézett Hory András is utal rá, hogy Kánya geopolitikai okokból, a háborús fegyverbarátság, véráldozat és a megaláztatásból eredő lelki érdekközösség folytán közösnek képzelte Németország és Magyarország jövőbeli útját.²⁹ Azt vallotta és a fiatal diplomata generáció tagjait is arra oktatta, hogy Magyarországnak földrajzi és

²⁵ Egon Franz Graf von Fürstenberg-Stammheim budapesti német követ jelentése, 1922. szeptember 13. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn Politik 8. Diplomatische und konsularische Vertretungen im Auslande (ausser Deutschland) und umgekehrt. 1920. április–1929. január.

²⁶ Feljegyzés, 1925. május 12.

²⁷ Johannes Welzeck jelentése, Budapest, 1924. február 6. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns in Deutschland. Bd.1. 1920. április–1928. december.

²⁸ Uo.

²⁹ Hory 1987. 395.

egyéb adottságok miatt együtt kell haladnia Németországgal.³⁰ A trianoni béke revízióját a német revans-politikával együtt tartotta elképzelhetőnek. „Németország felé való orientálódásra készítette az is, hogy feltétlenül bízott a germán faj életerejében, szívságában, az elkerülhetetlennek vélt német reváns sikerében, és abban, hogy Magyarország csak a németekkel való szoros együttműködés révén támadhat fel romjából” – írta Hory.³¹ Ismerve Kánya egyéniségét és ambícióit, nem lehet tehát kétségünk a tekintetben, hogy új posztját legalább akkora jelentőségűnek tartotta, mint nagy befolyású külügyminisztériumi állását. Pontosan látta, hogy Berlin a magyar külpolitika szempontjából kiemelkedő fontosságú állomás. Bizonyára ez lebegett a szeme előtt, amikor a külügyminisztérium vezértitkári pozícióját felcserélte a berlini követi állással. Célja a német–magyar együttműködés előkészítése volt.³²

Nehéz természete, kiszámíthatatlansága és a jobboldali radikalizmus felé hajló politikai nézetei miatt leendő állomáshelyén azonban továbbra is ajkbiggyesztve fogadták az érkezéséről szóló híreket. Johannes Graf von Welzeck budapesti német követ szerint mindenesetre a ballplatzi diplomata csakúgy, mint annak idején Mexikóban, illetve a háború alatt Washingtonban, Budapesten is jól együttműködött a német képviselő munkatársaival, és a német-ellenességnek semmi jelét nem mutatta.³³ Vezértitkárként igyekezett bizalmas kapcsolatot kialakítani a követség vezetőivel és feltűnő nyíltsággal valamint őszinteséggel osztotta meg velük nézeteit.³⁴ Kinevezése Berlin szempontjából éppen ezért – noha nem volt örömdetes – politikai értelemben nem volt különösebben aggályos. Sokkal nyugtalanítóbbnak tűnt az *agrément* megtagadása. Ebben az esetben – vélekedett Welzeck – Németország legveszélyesebb ellenfele válhatna belőle, még ha nem is maradna tovább a külügyminisztériumban. Amennyiben viszont működéséhez hozzájárulnának és közismert hiúságát szem előtt tartva kezelnék, a kétségtelenül tehetséges, és a magyar külügyminisztériumban jókora befolyással rendelkező diplomata nagy szolgálatokat tehet a német érdekeknek. Nagy tapasztalata és éles elméje miatt – úgy ítélte meg – nem várható tőle, hogy a számára egyetlen szóba jöhető poszton népszerűtlenné akarna válni. Welzeck – ha nem is teljesen nyugodt szívvel – javasolta tehát a német kormánynak, hogy adja meg a szükséges előzetes hozzájárulást ahhoz, hogy Kánya diplomáciai tevékenységet fejtsen ki.³⁵

A német külügyminisztériumban kényszerűen tudomásul vették Kánya kinevezését, ám azt továbbra sem különösebben üdvözölték, annál is kevésbé, mivel elődjével, Emich Gusztáv követtel a külügyminisztérium vezetése – beleértve az államtitkárt – igen szoros, mondhatni baráti kapcsolatokat ápolt. Feltehetően nem csupán a kötelező udvariasság mondatta az államfővel, hogy német részről soha nem fogják elfelejteni a távozó diplomatának azt az erőfeszítést, amit a két ország közötti baráti kapcsolatok elmélyítése érdekében tett. Noha a céljuk elsődlegesen az volt, hogy Emichet Berlinben tartsák, visszatartására nem látszott sok esély. A magyar külügy-

³⁰ Hory kézirat: Belgrádban 1924–1927. 139/II.

³¹ Hory 1987. 395.

³² Ld. 29. lj.

³³ Uo.

³⁴ Feljegyzés, Berlin, 1925. május 12. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Bd. 1. 1920. április–1928. december.

³⁵ Johannes Welzeck jelentése, Budapest, 1924. február 6. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Bd.1. 1920. április–1928. december.

minisztériumban ugyanis nem voltak elragadtatva a követ képességeitől, megítélése a Dísz téren meglehetősen szerény volt. Utóbbit érzékelve Berlinben készek voltak megadni az *agrément*-t Kányának.³⁶

Az Emich távozása miatt lenyelt pirula keserű utóízét enyhítette, hogy Kánya kiküldésével – s erre az államfőnek összeállított külügyminisztériumi háttéranyag is utal – a magyar kormány az egyik, ha nem a legbefolyásosabb külügyi orákulumát delegálta Németországba, ami azt bizonyította, hogy a magyar partner még az eddigiek-nél is nagyobb súlyt fektet a Németországhoz fűződő kapcsolatok javítására. Ezt a törekvést Paul von Hindenburg államfő nagy elégtétellel nyugtázta Kánya bemutatkozó látogatásakor.³⁷

Az új követ még meg sem melegedett a székében, máris gondjai támadtak új állomáshelyén. 1925-ben pattant ki a két háború közötti magyar politika legkínosabb esete, a frankhamisítási botrány. Az ügy nem csupán Magyarország nagy nehezen megerősített külpolitikai pozícióját ingatta meg, hanem kínosan érintette Kánya személyét is. Az akció fő célpontja a Trianonért első számú felelősnek tartott Franciaország volt. A terv kiagyalói hamis ezerfrankosokat kívántak előállítani és a legkülönbözőbb európai – de nem francia – nagyvárosok bankjaiban beváltani. Az átváltásból befolyt összeget az irredenta propaganda költségeinek fedezésére használták volna fel. 1925. december 14-én azonban Jankovich Arisztid huszárezredes Hollandiában lebukott, mikor hamis ezerfrankosokat próbált beváltani egy bankban. Tetézte a bajt, hogy a holland rendőrök megtalálták azt a naplót, melyben Jankovich rögzítette az ügy általa ismert eseményeit, az azzal kapcsolatba került személyek neveivel. Utóbbiak között Kánya Kálmán is szerepelt, olyan politikai szereplők társaságában, mint Gömbös Gyula, vagy az országos rendőrkapitány, Nádossy Imre. Bár Budapesten egy ideig reménykedtek benne, az ügyet nem lehetett elpalástolni. A nyomozásba a franciák is bekapcsolódtak, és azt 1926-ban per követte. Az ügyben indított parlamenti vizsgálat során a szintén kompromittálódott Windischgraetz Lajos egykori tárcanélküli miniszter azt állította, hogy Jankovich Kányával jó baráti viszonyban állt, tervei szerint pedig Hollandiából hazajövet felkereste volna a berlini követséget és a német fővárosban várta volna be a vállalkozás eredményét. Windischgraetz személyi titkára, a szintén letartóztatott Rába Dezső vallomása szerint a résztvevőket a berlini követség látta volna el útlevéllal, és biztosította volna hazautazásukat. Windischgraetz mindazonáltal igyekezett Kányát tisztára mosni azzal, hogy a követnek semmiféle tudomása nem volt az ügyről. Ezt azután Rába és Nádossy rendőrkapitány is megerősítette.³⁸

A német külügyminisztérium hágai követsége Jankovich lebukása után mindenestre rögtön jelezte, hogy az ügy szála a berlini magyar követségig nyúlnak. A holland politikai rendőrség vezetőjétől kapott információk szerint a hamis ezerfranko-

³⁶ Gehardt Köpkének, a Külügyminisztérium II. Osztálya igazgatójának levele Welzeckhez, Berlin 1924. február 18. feljegyzés, 1925. május 12. és az államfő búcsúbeszéde Emich Gusztáv távozásakor. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Bd. 1.

³⁷ Feljegyzés Kányának a német államfőnél tett bemutatkozó látogatásáról. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 9. Bd. 1.

³⁸ A frankhamisítási bűnügy politikai háttérének megvizsgálására kiküldött parlamenti bizottság jelentése eljárásának befejezéséről és eredményéről 44–45. o.

sokból diplomáciai kurír útján a berlini követség is kapott; ezt azonban a holland nyomozóhatóságok nem tudták bizonyítani.³⁹

Kánya esetleges érintettsége nem kerülte el a német sajtó figyelmét. Annak ellenére, hogy az ottani külügyminisztérium igyekezett visszatartani a témától a szenzációra éhes újságírókat, néhány újság meglehetősen barátságtalan hangvételű cikkben tálalta az eseményeket és abban a követ szerepét, amit annak hirtelen jött budapesti útja is alátámasztani látszott. Eljött az ideje – hangoztatták –, hogy tisztán lássanak Kánya személyével kapcsolatban, aki kinevezése előtt a külügyminisztérium legbefolyásosabb embereként szorosan együttműködött a hozzá hasonlóan radikális jobboldali Nádosy rendőrkapitánnyal. Tudni vélték róla, hogy bár ezzel ritkán állt a nyilvánosság elé, alkalmasint a Gömbös-féle jobboldali radikalizmus egyik legbuzgóbb hívének számít. Berlini küldetése is a német radikálisokhoz fűződő szálak megerősítését szolgálta. A vádak szerint Kánya meglepetésszerű magyarországi útja is azt a célt szolgálta, hogy látványosan felsült szélsőséges barátait Bethlennel szemben támogatásban részesítse.⁴⁰ Noha közelebbi forrás nem áll rendelkezésünkre a követ hazautazásának okairól, az utóbbi állítás igazát – Kánya személyéből és a belpolitikai kérdésektől való elzárkózását ismerve – erős kétkedéssel fogadhatjuk. (A budapesti út ráadásul karácsony idejére esett.) A berlini magyar követségen egyébként azonnal fogadták a német sajtó képviselőit, és a leírtakat teljesen alaptalannak minősítették.⁴¹ Kánya pert is fontolgatott a hírrel előhozakodó Ullstein-Presse ellen.⁴² A kellemetlenségek azonban ezzel korántsem értek véget. A brit Daily Herald azzal a hírrel állt elő, hogy a német kormány a követ visszahívását szeretné kezdeményezni a frankbotrány miatt. Az Auswaertiges Amt (külügyminisztérium) II. Osztályának vezetője az érintettől értesült a híradásról, és – megállapodásuk nyomán – azonnal táviratozott Londonba, hogy az ott állomásozó német követ nyugtassa meg magyar kollégáját: az újság állításai légből kapottak. Követe útján felhatalmazta a magyar képviselő vezetőjét, hogy amennyiben a koholmányoknak hivatalos cáfolatát akarja adni, azt Berlinre való hivatkozással teheti.⁴³ Egyúttal Kányát is igyekezett lecsillapítani megjegyezve, hogy a Daily Herald csupán minimális politikai befolyással és jelentőséggel bíró orgánus. E mellett megegyezett a megvádolt követtel, hogy a cáfolatról értesíti a londoni követség vezetőjét.⁴⁴ Mindeközben a német sajtó sem kímélte a magyar diplomatát. A Berliner Tageblatt arról tudósított, hogy Kánya kénytelen volt lemondani egy követségi fogadást, mert úgy a francia és angol diplomáciai, mint a német gazdasági és politikai körök is bojkottot hirdettek ellene. A lap szerint a német külügyminiszter és államtitkára egyaránt lemondta a részvételt, hiszen *„senki nem kíván olyan ember vendége lenni, aki közeli kapcsolatokat ápol a frankhamisítókkal és csupán diplomáciai előjogai mentik*

³⁹ A hágai német követség jelentése, 1925. december 18. PA AA Pol. Abteilung II. Geheimakten. Ungarn 5 A. Geheim. Die Frankfälscheraffaire. Bd. 1. 1925.12.9.–1926.3.1.

⁴⁰ Carl von Schubert külügyi államtitkár távirata a budapesti német követségnek, Berlin, 1926. január 7. PA AA Pol. Abt. II. Ungarn 5 A. Bd. 1.

⁴¹ Uo.

⁴² Welczek távirata, 1926. január 9. PA AA Pol. Abt. II. Ungarn 5 A. Bd. 1.

⁴³ Gerhard Köpke távirata a londoni német követségnek, 1926. június 8. PA AA Pol. Abt. II. Ungarn 5 A. Bd. 2.

⁴⁴ Köpke feljegyzése Kányával folytatott beszélgetéséről, 1926. június 8. PA AA Pol. Abt. II. Ungarn 5 A. Bd. 2.

meg a börtönbüntetéstől." A cikk írója kifogásolta, hogy noha a kormány a társasági érintkezés során elszigetelődik a követtől, a hivatali életben változatlanul fenntartja vele a kapcsolatot. Véleménye szerint – mivel Kánya nem fog saját elhatározásából eltűnni, a kormányzat illetékeseinek kellene félreérthetetlenül tudomására hozni, hogy jelenléte nem kívánatos a német fővárosban. A híreket a követség természetesen azonnal cáfolta.

A frankügyből keletkező bosszúságok lassan ugyan, de elmúltak, Kánya lelkesedése azonban mégsem állt helyre. Elkedvetlenedésének mélyebb okát tehát másban kell keresnünk. Ez pedig nem volt egyéb, mint a berlini politikai irányvonal locarnoi fordulata,⁴⁵ s az ezzel kapcsolatos csalódás. A diplomáciai elszigeteltségből a francia biztonsági igények elismerésével kitörni készülő és Párizssal a konstruktív együttműködés jegyében politizáló Gustav Stresemann-nak nem volt érdeke, hogy hazája külpolitikáját Magyarország mellett elkötelezze. Ellenkezőleg, a konszenzusos politika segítségével a majdani békerevizió útját egyengető Weimari Köztársaság számára egyenesen terhes volt a potenciális agresszorként számon tartott Magyarországgal fenntartott túlságosan nyájas kapcsolat.⁴⁶ Magyarországnak ezért ekkor nem szánhattak különösebb szerepet Közép-Európában. A német külügyminisztérium 1926 augusztusában elkészített ajánlásában a délkelet-európai kapcsolatok kiépítésének súlypontjával Romániát, Csehszlovákiát és Jugoszláviát jelölte meg.⁴⁷ Kánya jóval később ugyan (1928 júliusában), de világosan meg is fogalmazta, hogy „a birodalom a locarnoi politika iniciálása óta a dunai államokkal és nevezetesen Magyarországgal szemben politikailag csak kevés érdeklődést mutatott”.⁴⁸

Jelen dolgozatban nem célunk, hogy Kánya berlini ténykedésének akár csak vázlatos ismertetését is adjuk. Annyit meg kell azonban jegyeznünk, hogy követként rendkívüli szorgalommal végezte munkáját. Rendszeresen találkozott a német politikai élet főbb szereplőivel, a külügyminisztérium illetékes vezetőivel, és találkozásairól rendszeresen, aprólékos részletességgel tudósította kormányát. Jelentéseiből alapos ismereteket kapunk a német bel- és külpolitikai megnyilvánulásokról. Hiányérzete mindemellett egyre erősödött, a német belpolitika 30-as évek eleji változásait (ti. Hitler menetelését a hatalom felé) pedig egyre nagyobb idegenkedéssel fogadta.⁴⁹ Nincs okunk cáfolni azokat a forrásokat, melyek szerint egyre többet hangoztatta visszavonulását, annak ellenére, hogy ambícióit még nem látta kiteljesedettnek. A rendelkezésre álló időt egyúttal vesztesen fogyni látta. Talán ennek köszönhető, hogy amikor az események új irányt vettek, már nem állt ellen a felkérésnek, és ezúttal elvállalta a külügyi tárca vezetését.

⁴⁵ A német és az európai pénzügyi, gazdasági rendszer megszilárdulásával a német Stresemann-kormány 1925-ben olyan ajánlattal állt elő, mely Németország nyugati határaitra vonatkozó garanciát tartalmazott. Az ennek nyomán megkötött locarnoi szerződések a nemzetközi enyhülés szellemében születtek.

⁴⁶ Ld. Pritz 2002. 6.

⁴⁷ Németh István: Németország története. Egységtől az egyesítésig (1871–1990.) Budapest, 2002. 136–137.

⁴⁸ Idézi: Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945. 3., átdolgozott kiadás, Budapest, 1988. 113.

⁴⁹ Kánya francia diplomaták előtt nem is rejtette véka alá véleményét a német náciokról. Göbbelst kötőznivaló bolondnak, Göringet brutálisnak, Hitlert pedig egyszerű, a tömegek által felszínre dobott figurának tartotta. Jean Paul-Boncour budapesti francia követ jelentése Kányával folytatott beszélgetéséről. Budapest, 1933. május 8. Documents Diplomatiques Françaises 1932–1939. Ire Serie (1932–1935.) Tome III. (17 Mars–15 Juillet 1933) Imprimerie Nationale, Paris, 1967. Dok. 256. 449–450.

1932 októberében a Gömbös-kormány felállásakor több alternatíva is kibontakozni látszott a külügyminiszter személyét illetően. Kánya akkoriban még egyik kombinációban sem szerepelt, aminek valószínűleg belpolitikai okai lehetettek. Gömbös kormányra kerülése nem kevés kompromisszum árán volt lehetséges. Ilyen alku tárgyát képezte a külügyi poszt betöltése is. A tárcára egy ideig Tomcsányi Pál mutatkozott a legesélyesebbnek. Mellette azonban többször felmerült Kállay Miklós neve is. Tomcsányi kiválasztása feltehetően a Wolff-féle pártnak, míg Kállayé az egységes pártnak tett gesztus volt. A kezdeti sajtóhírekkel ellentétben azonban nem Kállay és Tomcsányi, hanem a hatvanegyedik évét már betöltött Puky Endre, képviselőházi elnök került a Disz téri apparátus élére. Puky eddigi hivatalos külföldi útjai szinte csak a képviselőház olaszországi és svájci tanulmányútajaira korlátozódtak.⁵⁰ A kormányalakítási tárgyalások során Gömböstől kialakult engedmény volt a diplomáciailag teljesen tapasztalatlan Puky kinevezése. Bethlen úgy képzelte, hogy az idős politikust maga előtt tartva, saját embereivel – elsősorban Khuen-Héderváry Sándorral – fogja a magyar diplomáciát irányítani.⁵¹

Puky Endre kinevezését sem a közvélemény, sem maguk a diplomaták nem tartották a legkitűnőbb választásnak, szűkebb körben azt jobbára csak megmosolyogták. A változtatás időszerű volt, s ennek kivitelezésében Kozma Miklósnak voltak elévülhetetlen érdemei.

Kozma a nyugat-magyarországi kérdés idején kezdett közeledni Kányához, akinek aztán nagy tisztelője lett.⁵² 1923 júliusában három hetet töltöttek együtt a németországi Wildungenben. Kánya a vesebaját kezelte, s amire ritkán volt példa, Kozmát kitüntette bizalmával. Mindennap nagyokat sétáltak, és Kánya beavatta Kozmát külpolitikai nézeteibe, megosztotta vele tapasztalatait. Kozma a magyar külügyminisztérium tulajdonképpeni politikai vezetőjét és kimagasló szellemi tehetségét tisztelte Kányában. „A legesesebb és legszellemesebb emberek közé tartozik, akiket valaha ismertem” – írta róla.

Kozma még 1932. október elején felvetette Gömbösnek a Berlinben tartózkodó Kánya megbízásának gondolatát, ám a miniszterelnök a kérdést akkoriban függőben hagyta.⁵³ Kozma később Zürichből írt levelet Gömbösnek, amiben javaslatot tett több személyi kérdéssel kapcsolatosan. Ebben a levélben ismét indítványozta Kánya kinevezését, felajánlva azt is, hogy Zürichből személyesen megy Berlinbe, rávenni az öreg diplomatát a tisztség elvállalására. A körültekintés érthető volt, hisz Kánya Bethlennek kétszer mondott nemet a felkérésre. A miniszterelnöktől azonban semmilyen válasz nem érkezett.⁵⁴

Kozma korábbi berlini útja alkalmával már igyekezett kipuhatolni Kánya elképzeléseit esetleges miniszteri megbízásával kapcsolatban. Naplójában azt állítja, hogy semmilyen meghatalmazást nem kapott erre Gömböstől, inkább tréfás formában tudakolózott Kányánál, aki – minden szabadkozása ellenére – késznek mutatkozott a

⁵⁰ Követi jelentés, Budapest, 1932. október 1. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 7. Ministerien. Bd. 1. 1920. 03–1934. 12.

⁵¹ Pritz 1995, 73.

⁵² Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós – Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941) I. kötet. Budapest, 2000. 110.

⁵³ MOL Kozma Miklós iratai. K. 429. 3926. d. 1932. 4. cím. fol. 128.

⁵⁴ Uo.

poszt betöltésére. Kozma jól érezhette, hogy Kánya komolyan eljátszott a gondolattal, talán hiúságát is sikerült felkelteni, nem sokkal később ugyanis Teleki Pál egykori és későbbi miniszterelnök Potsdamban élő sógornőjének akként nyilatkozott, hogy szívesen vállalna megbízatást odahaza. Az elejtett megjegyzés nyilván nem volt minden célzatosságtól mentes. Az információ Telekitől Ottlik Györgyhez, a befolyásos Pester Lloyd korábbi külpolitikai szerkesztőjéhez, a „Nouvelle Revue de Hongrie” című francia nyelvű lap kiadójához került, aki azt Gömböshöz továbbította.⁵⁵

A másik szálon továbbra is Kozma készítette elő a talajt az idős diplomata számára. A Gömbösnél nagy befolyással rendelkező MTI- és rádióelnök változatlanul az ő megbízását látta az egyik lehetséges kiútnak a külügyben uralkodó állapotokból. Amennyiben az intervenciója valami oknál fogva mégsem vezetne sikere, a másik forgatókönyvet úgy képzelte, hogy maga Gömbös venné át a külügyi tárca irányítását. A harmadik megoldást – s nemzetközi diplomáciai körökben talán ennek lett volna a legnagyobb elfogadottsága – éppen Ottlik megbízása jelentette volna, legalábbis Kozma szerint.⁵⁶

Ebben feltehetően igaza lehetett. Az akkor 64 éves követnek inkább a nyugdíjazása volt esedékes, mintsem a kinevezése. Kányát e mellett londoni és párizsi körökben erősen németbarátnak ismerték, akinek közismert volt antant-ellenessége. Ezzel az állomáshelyéről tudósító angol és francia kollégái természetesen tisztában voltak. A Berlinben állomásozó francia követhöz fűződő viszonya ennek megfelelően meglehetősen hűvös volt.⁵⁷

Annak ellenére, hogy általában a Róma-Berlin vonal hívének tekintették, a Palazzo Chigiben⁵⁸ sem lelkesedtek Kánya külügyminiszterré történő kinevezéséért. Vittorio Cerruti berlini olasz követ – személyes ismeretsége alapján⁵⁹ – tájékoztatta Mussolinit Kánya beállítottságáról. Bár a követ szerint Kánya kiváló intellektusú személyiség, akit már a Monarchia idején kényes feladatokkal bíztak meg, azóta sem tudott felülemelkedni azokon az ellenséges érzelmeken, amelyek a korabeli osztrák–olasz politikát jellemezték. Kánya 1907 és 1912 között folyamatosan hallgatta az olaszok szemrehányásait az osztrák lapokban megjelent Róma-ellenes megnyilvánulásokkal kapcsolatban, amelyek Itáliához fűződő hűvös érzelmeit tartósan megalapozták. Cerruti arról panaszkodott, hogy Kánya folytonosan megtagadta, hogy beszéljen vele az időközben bensőségessé vált olasz–magyar kapcsolatokról, és mély ellenségességén a baráti viszony ellenére sem képes változtatni. Az olasz követ Kányát már arra is alkalmatlannak találta, hogy az olasz–német–magyar szövetség szorosabbra vonása idején hazáját Berlinben képviselje. A Kánya külügyminiszterré történő kinevezéséről szóló hírek pedig mély aggodalommal töltötték el, és abban a két ország közötti gyors elhidegülés veszélyét vélte felfedezni.⁶⁰

⁵⁵ Schoen jelentése, Budapest, 1933. január. 3. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 7. Ministerien. Bd. 1. 1920. 03–1934. 12.

⁵⁶ MOL 3926. d. 1932. 4.cím. fol. 118–119.

⁵⁷ Uo. fol. 133.

⁵⁸ Az 1950-es évekig a Chigi család palotája adott otthont az olasz külügyminisztériumnak.

⁵⁹ Cerruti nem csupán közös berlini éveik alatt gyűjtött tapasztalatokat Kányáról, hanem jóval korábban is, amikor az még a császári királyi külügyminisztérium sajtófőnökeként dolgozott.

⁶⁰ Cerruti berlini követ jelentése Mussolini kormányfőnek és külügyminiszternek, 1932. december 3. In: Réti György: A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai dokumentumok Magyarországról (a Gömbös kormány időszakában) 1932–1936. Budapest,

Nagy valószínűséggel erre, és más hasonló tartalmú információkra alapozva utasította Fulvio Suvich olasz külügyi államtitkár-helyettes Róma budapesti követét, Ascanio Colonna grófot, hogy járjon el Gömbösnél, és tolmácsolja Mussolini aggodalmait Kánya kinevezésével kapcsolatban. Suvich hangsúlyozta, hogy a külügyminiszterjelölt – információi szerint – nem akar tudomást venni Olaszország és Magyarország megváltozott viszonyáról és közös érdekeiről. Kérte Colonnát, hogy Gömböst nyugtassa meg: szó sincs a magyar belügyekbe való beavatkozásról, Róma csupán arra a – Kánya személyében megtestesülő – veszélyre kívánja felhívni a magyar kormányfő figyelmét, mely a kapcsolatok továbbfejlesztésének útjába állhat.⁶¹

Miközben az olasz diplomácia az ellenkezőjén dolgozott, Kozma ismét aktivizálta magát Kánya érdekében. December elején újra előhozakodott a külügyi tárca körüli személyi kérdésekkel Gömbösnél, ügyesen bizalmasára terelve a beszélgetést. A Dísz téren ekkor már-már minden megoldást jobbnak láttak, mint Puky maradását, aki egyébként maga is többször felajánlotta a távozását a kormányfőnek. Gömböst – aki szívesen látott volna egy iskolázott diplomatát a külügyek élén – ezúttal nem kellett sokáig győzködni, megígérte, hogy Kánya kinevezésének ügyét felterjeszti a kormányzónak. Ezzel egyidejűleg azt is jelezte, hogy rövidesen megszabadul Khuen-Hédervárytól is,⁶² akinek követi posztot fog felajánlani.⁶³ Mivel Khuen és Bethlen között igen jó személyes és rokoni kapcsolat volt, Kánya kinevezésével a miniszterelnök úgy vélte: e lépésével politikai riválisának befolyását is sikerrel csökkentheti.⁶⁴

Néhány nappal később a miniszterelnök magához kérte Kozmát és közölte vele, hogy a kormányzó beleegyezett Kánya kinevezésébe. Gömbös nem titkolta Horthy előtt, hogy a lépéssel az olasz–német vonal erősödése várható, aki azonban nem ellenkezett e miatt, és felemelte a sorompót az általa nagy tekintélynek, súlyos egyéni ségnek tartott Kánya előtt.⁶⁵

Kozma december 9-én személyesen kereste fel Kányát Berlinben, hogy teljes bizonyosságot szerezzen szándékai felől, és a tárcát – immár Gömbös megbízásából – felkínálja neki. Miután csaknem egy óras előadásban vázolta a hazai belpolitikai helyzetet, a különböző személyi kombinációk alakulását, tolmácsolta neki a kormányfő kérését. Hogy hiúságának hízelegjen, azt is megjegyezte, hogy Gömbös nem csupán külügyi, hanem kritikai, tanácsadói szerepkörben is számít a közreműködésére.⁶⁶ Most már Gömbös siettette az ügyet, és még azt is kilátásba helyezte, hogy a szónokként nem túlzottan tehetséges Kányát tehermentesíti és a fontosabb külpolitikai kérdé-

---

2003, s. n. 53. o.

⁶¹ Suvich államtitkár-helyettes távirata Colonna budapesti olasz követnek, 1932. december 28. Réti: A Palazzo Chigi, 55.

⁶² Kányának egyébként a lehető legjobb benyomásai voltak Khuen-Héderváryról. Határozott, erős egyéniségnek, kitűnő diplomatának tartotta. Belpolitikai szerepét illetően (ti.: Khuen Bethlen bizalmasa, sőt rokona volt) azonban nem volt kellően tájékozott. Khuen-Héderváry távozására egyébként 1933 végén került sor, amikor a külügyminiszter addigi állandó helyettesét párizsi követté nevezték ki. MOL K. 429. Feljegyzések 1920–1924. 4. cím. fol. 78.

⁶³ MOL 3926. d. 1932. 4. cím. fol. 131.

⁶⁴ Hans von Schoen német követ jelentése, Budapest, 1933. január. 3. PA AA Pol. Abteilung II. Ungarn. Politik 7. Ministerien. Bd. 1. 1920. 03–1934. 12.

⁶⁵ MOL 3926. d. 1932. 4. cím. fol. 129–130.

⁶⁶ MOL 3926. d. 1932. 4. cím. fol. 133.

sekben maga viszi a szót a parlamentben.⁶⁷ Ezzel sikerült a követ utolsó kételyét is eloszlatni.

Miután minden kérdés tisztázódott, Gömbös Mussolinit is megnyugtatta. Korábbi üzenetére azt válaszolta, hogy Puky felkészületlen a feladatára, és benyújtotta lemondását, amit ő (Gömbös) el is fogadott. Nem rejtette véka alá azt sem, hogy valóban Kányát kívánja kinevezni Puky utódául, és erről már a kormányzóval és Bethlennel is konzultált, akik egyetértettek a döntéssel. Gömbös – bár igyekezett a Ducét Kánya „tiszteletes szándékai” felől megnyugtanni, közölte, hogy a magyar külpolitika irányvonalának változatlanságára saját személye jelenti a garanciát. Ezt a magyar miniszterelnök feltehetően őszintén is gondolta. Gömbös a külügyekhez kitűnően értő, ravasz diplomata szakmai professzionalizmusát kívánta felhasználni, nem pedig a külpolitika elvi irányítását rábízni a volt berlini követre. Corrado Baldonival, az olasz követség munkatársával közölte is, hogy neki megbízható emberre, a mesterség szakértőjére van szüksége, pontosan olyanra, mint Kánya, akit egyelőre nem is tud megfelelően pótolni Berlinben.⁶⁸

Kérdés ezek után, hogyan fogadták német körökben a közelgő változást. A kinevezés őket is váratlanul érte a poszt várományosának magas kora miatt. Kánya ráadásul egy ideje maga is többször utalt rá, hogy visszavonulását tervezi, és úgy tartották róla, hogy az ilyen jellegű aspirációk már távol állnak tőle. Ami a politikai beállítottságát illeti – bár az antant államok képviselői egyértelműen ezt gondolták felőle – a németek nem tekintették egyértelműen germanophilnek. Bizalmas információik szerint németbarát hírnevét érdes természetének köszönhette. Budapesten eltöltött éveit elsősorban az olasz és az angol követekkel szólalkozott össze. A franciákkal csupán azért nem keveredett nyílt összeütközésbe, mert követük, de Carbonel szolid természete ezt szinte lehetetlenné tette. Azt, hogy Kánya kifejezett vonzalmat árulna el Németország irányában, kizárta teszi mélyen belé ivódott kritikai hajlama, melyet csupán Magyarországgal szemben nem kamatoztat – állapította meg róla Hans Schoen. Nem maradt titokban Kánya a felett érzett csalódottsága sem, hogy berlini hivatali ideje alatt igazán komoly eredményt nem tudott elérni a közös német–magyar revíziós politika megvalósítása terén. Ennek tudták be deprimált hangulatát, amely nála általában abban mutatkozott meg, hogy a diplomáciai érintkezésben szokatlanul kevés előzékenységet mutatott. Budapesten mindazonáltal kiemelkedő érdemeket szerzett azzal, hogy a német politikai élet szinte valamennyi fontos, mértékadó szereplőjével aktív személyes kapcsolatot tartott. Külügyminiszterként azt várták tőle, hogy ezeket a kapcsolatokat kamatoztatni fogja, egyszersmind azonban igyekszik majd a németbarátság bélyegétől az olaszok, de más államok előtt is megszabadulni.

Hogy ez mennyire sikerült neki, egy későbbi dolgozat tárgya megállapítani.

⁶⁷ Schoen jelentése, Budapest, 1933. január. 3.

⁶⁸ Baldoni budapesti ügyvivő távirata Mussolininek, 1932. december 29. Réti: A Palazzo Chigi, 55–56.